

بررسی عوامل محیطی موثر در نوسازی بافت‌های فرسوده شهری به منظور افزایش امنیت محلی

(نمونه موردی: بافت فرسوده محله نعمت آباد منطقه ۱۹ تهران)

حدیثه عسگری تفرشی* دکتر بهمن ادیب زاده** دکتر مجتبی رفیعیان*** سید ابراهیم حسینی****

تاریخ دریافت مقاله: ۸۹/۰۱/۳۰

تاریخ پذیرش نهایی: ۸۹/۰۵/۰۶

چکیده

بافت‌های فرسوده به دلیل عدم توجه و از بین رفتن حس تعلق، زمینه لازم برای آسیب‌های اجتماعی را فراهم آورده‌اند. یکی از اهداف معماری بناها، حفظ ایمنی و آرامش است که از طریق گسترش امنیت کالبدی حاصل می‌شود. بر این اساس معماری باید محیط‌های انسان ساخت را بدانگونه طراحی کند که از ظرفیت کافی جرم خیزی برخوردار نباشند. رویکرد جلوگیری از جرایم شهری با تکیه بر طراحی محیطی (CPTED)^۱ زمینه لازم جهت کاهش جرایم را فراهم آورده است. محدوده نعمت آباد دارای مشکلات حاد در زمینه وقوع جرائم و گستردگی آن می‌باشد که وجود زمین‌های خالی و رها شده باعث تشدید این معضل شده است. در این پژوهش با استفاده از نتایج حاصل از پرسشنامه که توسط ساکنین تکمیل گردیده، سعی بر این است تا ضمن شناسایی مکان‌های دارای معضل عوامل محیطی موثر بر ایجاد این مکان‌ها شناسایی و راهکارهای طراحی محیط ارائه شود.

واژه های کلیدی

بافت فرسوده، امنیت، جلوگیری از جرایم شهری، نعمت آباد- تهران

E-mail:hadisehati@yahoo.com

E-mail:adibzadh@yahoo.com

E-mail:rafiei-M@yahoo.com

E-mail:e.hosseini@yahoo.com

* کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری دانشگاه تربیت مدرس تهران (مسئول مکاتبات)

** استادیار گروه معماری دانشگاه شهید بهشتی

*** استادیار گروه شهرسازی دانشگاه تربیت مدرس تهران

**** کارشناسی ارشد طراحی شهری دانشگاه تربیت مدرس تهران

مقدمه

امروزه بر این نکته اتفاق نظر وجود دارد که پدیده جرم و آسیبهای اجتماعی (انحراف) جزء لاینفک یک جامعه می‌باشد. در کنار این مساله گسترش روز افزون جرائم شهری و تاثیر غیر قابل انکار محیطهای مصنوع بر این مساله ارائه راهکارهای مبتنی بر طراحی شهری مناسب و فضاهای امن یکی از ضرورت های ساماندهی و طراحی بافت‌های شهری می‌باشد بافت‌های فرسوده به علت ویژگی‌های خاص خود از نظر فعالیتی و کالبدی بستری مناسب را برای رشد و شکل‌گیری مکان‌های جرم خیز دارا می‌باشد که در این پژوهش به این عوامل و راهکارهای موثر جلوگیری از آن پرداخته شده بدین صورت که ابتدا به عوامل بروز این نوع رفتارها در مکان رفتارهای شهری پرداخته شده و عوامل محیطی موثر بر کاهش آن‌ها بررسی می‌شود. زوکین در کتاب فرهنگ شهرها می‌گوید: "فضاهای شهری به اندازه کافی برای مردم امن نیستند، تا آن‌ها در خلق فرهنگ عمومی مشارکت داشته باشند." (Zukin, 1995, 38). محصل این امر، وضع مجازات‌های شدیدتر در رابطه با جرایم شهری و یا خصوصی سازی و نظامی‌گری در فضاهای عمومی شهر است که نتیجه هر سه حالت فوق از بین رفتن عرصه عمومی است. عرصه عمومی مطابق با نظریات هابرماس و آرنست نظریه پردازان آن، با مفهوم دسترسی پذیری بی قید و شرط برای همگان تعریف می‌شود و موضوعی است که در این پژوهش اثرات مخرب جرم و خشونت بر آن بررسی می‌گردد. اگر چه هنگام تعریف عرصه عمومی آن را دسترسی پذیر برای همه تعریف می‌کنیم، ولیکن برخی از محیطها به صورت تعمدی و یا غیرتعمدی دسترسی پذیری کمتری برای بخشی از جامعه دارند. محدودیت در دسترسی اغلب به صورت نمایش قدرت از طریق کنترل فضا و دست یافتن به آن نشان داده می‌شود که چه از سوی بزه‌کاران باشد و چه از سوی کسانی که می‌خواهند فضا را کنترل کنند تا احساس امنیت بیشتری بیابند، نتیجه یکسان است و آن از بین رفتن دسترسی بی قید و شرط به فضای عمومی است که نامش نیز بیانگر تعلق آن به عموم و همگان است. ترس از بزه دیده واقع شدن یکی از مهم‌ترین عوامل خلق فضای شهری امروز است. الین می‌گوید: "اگر مردم فضایی را به دلیل عدم راحتی یا ترس استفاده نکنند، عرصه عمومی از بین رفته است" (Ellin, 1997). لذا آن چه این مقاله بدان می‌پردازد، تاثیر جرم و خشونت به عنوان یکی از موانع حضور مردم در فضای شهری در نتیجه احساس عدم امنیت است.

مبانی و مفاهیم نظری

بافت‌های فرسوده شهری به دلیل عدم توجه به الزامات کالبدی، اقتصادی، اجتماعی با از بین رفتن حس تعلق در این بافت‌ها، زمینه‌های لازم برای آسیب‌های اجتماعی را فراهم آورده‌اند. یکی از اهداف اساسی در معماری بناهای مسکونی یا تجاری، حفظ "ایمنی و آرامش" است که از طریق گسترش "دسترسی پذیری" و "امنیت" کالبدی حاصل می‌شود. بر این اساس معماری باید محیطهای انسان ساخت شهری را بدان گونه طراحی کند که از پتانسیل کافی برای جرم خیزی برخوردار نباشند. این امر می‌رساند که از طریق "طراحی" می‌توان، امنیت و "قلمروهای روانشناختی - انسانی" را در حوزه قلمروهای شخصیتی فراهم کرد.

الف) دسترسی پذیری: کار سه گونه دسترسی پذیری را به شکل زیر توضیح می‌دهد:

الف) دسترسی پذیری کالبدی: چنانچه انسان بتواند وارد فضایی شود، آن فضا واجد دسترسی پذیری کالبدی دانسته می‌شود، فارغ از این که بتواند درون آن را ببیند یا نه؛

ب) دسترسی پذیری بصری: هنگامی حاصل می‌شود که مردم بتوانند فضا را پیش از آنکه بدان وارد شوند ببینند، در مورد راحتی، جذاب بودن فضا و ایمنی آن قضاوت کنند؛ و

ج) دسترسی پذیری نمادین: نمادها می‌توانند محرک یا غیرمحرک باشند و فرد را برای ورود به فضایی ترغیب یا تهدید کنند. برای مثال، حضور افراد با ظواهر مختلف می‌تواند جذاب و یا دفع کننده باشد این مورد از دسترسی پذیری به صورت مستقیم با احساس امنیت و ترس از مورد خشونت قرار گرفتن در ارتباط است.

ب) امنیت: مفهوم امنیت به دفاع یا حفاظت از خود، خانواده، دوستان و اموال بر می‌گردد. مفهوم امنیت در فضای شهری از یک سو با جرم و از سوی دیگر با مفهوم بزه دیده و ترس از بزه دیده واقع شدن، ارتباط پیدا می‌کند. همچنین می‌بایست میان ترس و خطر، یا احساس امنیت کردن و در امان بودن تفاوت قائل شد. از نظر علمی درک اثرات جرم، یعنی ترس از وقوع جرم به اندازه خود آن، یعنی خطرهای آماری حاصل از وقوع جرم اهمیت دارد. واکنش نسبت به ترس از قربانی شدن، باعث می‌شود که بسیاری از مردم، از خطرات دوری کنند یا حداقل میزان در معرض خطر قرار گرفتن شان را کاهش دهند، که این خود می‌تواند منجر به عدم حضور مردم نه تنها در یک مکان خاص بلکه در بیشتر فضاهای عمومی شود (Carmona, 2003, 119-120). برخی نظریات مطرح شده در رابطه با جرم و خشونت در جدول ۱ آمده است.

Carmona, 2003, 121 : ماخذ

جدول ۱- چهار نظریه مطرح شده در رابطه با جرم و خشونت در فضای شهری

فعالیت	نظارت	کنترل فضا/ حاکمیت	
فعالیت‌های همجوار خیابان می‌بایست رهروان پیوسته ای را فراهم کند، تا بحث نظارت تقویت گردد.	نیاز به چشم‌هایی نظاره گر از سوی صاحبان طبیعی، هم ساکنان و هم استفاده کنندگان که می‌توانند با استفاده از تنوع فعالیت ها و عملکردهایی که مردم را جذب می‌کند تقویت گردد.	تمایز کردن آشکار عرصه عمومی و خصوصی	جین جاکوبز
مخالف این نظریه است که حضور فعالیت های بیشتر و بالاخص حضور فعالیت های تجاری میزان جرم و جنایت را کاهش می دهد.	ایجاد ظرفیت کالبدی - نظارتی در فضا تا فرصت نظارت برای ساکنان و دیگر نهادها ممکن گردد.	محیط کالبدی می‌بایست دارای خصوصیتی مانند مکانیزم‌های نمادین، مرزها و سلسله مراتبی تعریف شده از عرصه‌های خصوصی تا عمومی باشد تا پهنه‌های مختلف درک و دانسته شود.	اسکار نیومن
بر کاهش فعالیت از طریق حرکت و در نتیجه، کاهش سطح فعالیت تاکید دارد.	نظارت طبیعی به عنوان نتیجه معمولی استفاده از مایملک	کنترل دسترسی‌های طبیعی با هدف کاهش فرصت دسترسی به جنایت؛ استفاده از محصوریت‌های کالبدی که موجب افزایش قوت قلب و حس مالکیت ساکنین می‌گردد.	موسسه پیشگیری از جرم (CPTED)
از طریق یکپارچه سازی فضا و مسیرهای حرکتی می‌توان فضاهای به هم پیوسته‌ای را تعریف کرد که ایمن به نظر می‌رسند.	نظارت از طریق مردمی که در فضا حرکت می‌کنند، تامین می‌گردد.	فضاهایی که با سایر فضاها یکپارچه شده اند، پیاده‌ها را تشویق به حرکت و تماشا در آن فضاها می‌کنند.	بیل هیلر

ج) انسان و امنیت: حضور فعال مردم در شهر، از عوامل افزایش امنیت در فضای شهری است. تسلط و دیدن فضا و دیده شدن توسط مردم موجب ایجاد حس ایمنی است. چرا که تجمع گروهی از مردم، محیطی امن ایجاد می‌کند که موجب عدم ترغیب به جرم و جنایت می‌شود. فضاهایی دارای کیفیت بالا هستند که وسیع‌ترین دامنه فعالیت‌های پیاده را امکان‌پذیر می‌کنند. حذف ترافیک به افراد پیاده امکان حرکت بدون مانع، امنیت و آسایش و آزادی برقراری ارتباط را می‌دهد. نهایتاً حذف کاربری‌های زمان‌دار و اداری از بدنه بلافصل فضا و همچنین ایجاد واحدهای مسکونی در طبقات بدنه مسیر نه تنها به سرزندگی آن کمک می‌کند بلکه باعث امنیت بیشتر مسیر و امکان نظارت فضا در طول شبانه‌روز نیز می‌شود (پاکر/د، ۱۳۸۵). احساس انسان در فضا وابسته به قلمرو یا فضاهایی است که به او تجربه

حس امنیت می‌دهد و این گونه نواحی بر رفتار انسان اثر می‌گذارد و در نتیجه انسان بر انواع فضاهایی که احساس مختلفی را از قلمرو در او ایجاد کند رفتار خاصی را بروز می‌دهد. این قلمروها از دید ادوارد هال به ۴ دسته صمیمی، خصوصی، اجتماعی و عمومی تقسیم می‌شوند بطوری که مرز بین این حوزه‌ها مشخص نبوده و در فرهنگ‌های مختلف در هر درجه‌بندی، طیفی از دور تا نزدیک وجود دارد. میان اندازه فضا و قلمرو ادراکی آن همبستگی وجود دارد بطوری که فضای کوچکتر امنیت و صمیمیت بیشتری و نیز میل به تعامل اجتماعی قوی‌تری را خواهد داشت و در فضاهای وسیع احساس بدون حفاظ بودن و در نتیجه ناامنی وجود دارد. احساس محصوریت نیز در فضا اساساً بر رابطه چشم ناظر از ارتفاع بدنه محصورکننده فضا استوار است. هدف از مطرح شدن محصوریت و سهم آن در حس مکان توجه به مقیاس انسانی در شهرها می‌باشد. اولین ضامن شکل‌گیری رابطه اجتماعی امنیت است. به وفور تجربه شده است که صرفاً فرم فیزیکی نمی‌تواند عامل شکل‌گیری روابط اجتماعی شود همان طور که جان لنگ می‌نویسد «طرح محیط به هر شکل که باشد اگر تمایلی پنهان یا آشکار برای تعامل اجتماعی (ادراک جمعی از فضا) وجود نداشته باشد در قرارگاه‌ها، رفتاری صورت نمی‌گیرد. یکی از اصول فضاهای قابل دفاع اسکارنیومن (۱۹۷۲) نظریه تعریف و حفاظت مرزهای یک محیط بود، جلوی غریبه‌ها را گرفتن و بدین ترتیب از خطر جنایت محفوظ ماندن (منی پور، ۱۳۸۴). این کار با این که در جلوگیری از جنایت مؤثر بوده است اما به طور بالقوه می‌تواند از هم جداسازی‌های اجتماعی و انحصارها را افزایش دهد. به بیان دیگر اصل ایمنی و سرزندگی شهری، محصول از شیوه تولید این دو مجموعه روابط فضا است. غریبه‌ها حذف نمی‌شوند بلکه کنترل می‌شوند. همان طور که جین جیکوبز سال‌ها قبل به آن اشاره کرد که «ورود کنترل شده غریبه‌ها و تماس مستقیم آن‌ها با ساکنان است که پدید آورنده ایمنی شهر است». محیط جداسازی شده موجب کاهش امکان تحرک و دسترسی در فضای شهری می‌شود، گزینه‌های مجاز برای انتخاب مسیرها کمتر است و دموکراسی کمتری دارد. مدل قدیمی پیشگیری از جرم در جدول ۲ آورده شده است.

مأخذ: Jeffery, 1971

جدول ۲- مدل کلاسیک پیشگیری از جرم

ارتکاب جرم	پلیس	دادگاه	اصلاح	خروجی	آینده
اعمالی برای پیشگیری از جرم	تحقیق، بازداشت، شناسایی جرمی که بتوان بر طبق آن مورد مجازات قرار گیرند.	تعیین تقصیر از طریق تعقیب و محاکمه برای تعیین مجازات حبس	حبس مجرم بوسیله زندان برای تعیین مجازات فردی	کاهش میزان جرم، کاهش نرخ بازداشت و کارایی پلیس، افزایش نرخ خشونت‌های آزادی شهری، کاهش نرخ محکومیت، ناکامی سیستم زندان بواسطه تورم جمعیت کیفری ناشی از سیستم عدالت کیفری	ناکامی مدل‌های دفاعی، افزایش میزان جرم، افزایش نرخ جرم، تداوم تورم جمعیت کیفری ناشی از ساز و کارهای اصلاحات دادگاه‌ها، نامناسب بودن تسهیلات پلیس، تداوم فشار برای ارزیابی‌های سرکوبگر علیه جرایم
اعمالی برای بازپروری مجرمان	تحقیق، بازداشت، شناسایی جرمی که مجرمان را بازپروری کرد.	تعیین نیازهای درمانی و تعیین رفتارهای بیماری منجر به درمان آنها می‌شود و از طریق تعیین حکم، تعلیق مراقبتی، آزادی مشروط دادگاهی اطفال، حکم به درمان مجرمان مواد مخدر و روابط جنسی	بازپروری مجرمان فردی از طریق درمان، واکنش‌های گروهی، تربیت شغلی، آموزش، آزادی مشروط با کار کردن همراه با نظارت	کاهش نرخ موفقیت درمان، برنامه‌های رفاهی، آموزش شغلی برنامه‌های زندان، تعلیق مراقبتی، آزادی مشروط، کار کردن مجرمان، ناکامی بازپروری، افزایش خشونت‌های شدید که از آزادی‌های مدنی نشأت می‌گیرد	ناکامی درمان و مدل‌های بازپروری، افزایش نرخ جرم، افزایش نرخ بیکاری بزهکاری و ترک تحصیل، نامناسب بودن آزادی مشروط و تسهیلات تعلیق مراقبتی، افزایش فشار برای برنامه‌های درمانی بیشتر، وارد شدن جرم‌های جدید به حوزه پلیس و سیستم عدالت، تکرار جرم و ورود آن به حوزه پلیس و سیستم عدالت

توجه به مدل پیشگیری از جرم (جدول ۲) نشان می‌دهد که دید غالب در گذشته مبتنی بر برخورد بعد از وقوع جرم بوده و بیشتر شکل تنبیهی و اصلاح و مراقبت داشته است که به علت ایجاد برخی شرایط معمولاً موفقیت آمیز نبوده و به تکرار این جرائم منجر می‌شده است، لیکن در مدل جدید که در جدول ۳ آورده شده است بحث پیشگیری و نظارت قبل از وقوع جرم مطرح می‌شود و سعی بر این است تا حد ممکن عوامل بروز جرم کم شده و پتانسیل‌های محیطی ایجاد این رفتارها کنترل شود که این روش هم از طریق فیزیکی (طراحی محیط) و هم از طریق فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگی و نظارتی انجام می‌شود.

مأخذ: Jeffery, 1971

جدول ۳- مدل جدید پیشگیری از جرم

راهکار زمان	پیشگیری از طریق مهندسی محیطی	پیشگیری از طریق مهندسی رفتاری	خروجی‌ها	آینده
قبل از وقوع جرم	سیستم پایدار طراحی شهری طرح جرم زدایی مکان‌ها از وقوع جرم	اعطای یک رفتار قانونی به جای نسبت دادن وصف کیفی به رفتار، پیشگیری از طریق گشت‌های پلیسی با آموزش شهروندان از پتانسیل‌های بزه دیدگان، برنامه‌های اطمینان خاطر جمعی، انسجام اجتماعی از طریق محله‌های شهری	کاهش نرخ جرم، کاهش فشار بر شهروندان پلیس دادگاه‌ها و اصلاحات، کاهش نرخ خشونت‌های امنیتی، صرف هزینه‌های کمتر برای فعالیت‌های کیفری، سرمایه‌گذاری بر روی توسعه شهری بهبود محیط آموزش و استخدام	کاهش نرخ جرم، بهبود شرایط محیط، کاهش هزینه‌های جرم، کاهش هزینه‌های رفاه، باز ساخت محیط شهری، کاهش رفتارهای متخل و بی‌نظم
بعد از وقوع جرم	توسعه جواب‌دهی سیستم، علمی کردن دلایل محکومیت، محاسبه داده‌های سیستم‌های مشارکت مدرن، انتخاب بهتر سیستم بازدارندگی	محیط، تحقیقات، رفتارهای برکنترل، رفتارهای مجرمانه که در مواردی در همان زمان غیر قابل کنترل است، جرائم ارتکاب یافته منبعی برای تحقیقات آینده	مسیرهای کیفی در نیروی کار شهری، توسعه کنترل رفتاری بر رفتارهای کیفی	داخل کردن جرایم جدید در سیستم پیشگیری نه در دادگاه‌ها یا سیستم‌های اصلاح‌گرا

عوامل مؤثر بر کاهش جرائم شهری

پارک‌هایی که زمانی نقطه امنی برای آسایش شهروندان بوده‌اند، هم اکنون به مکان‌های خطر تبدیل شده‌اند، به صورتی که حتی در بعضی مناطق و کشورها مردم از ترس جنایت، افزایش پارک‌ها را تشویق نمی‌کنند (Wekerle, et al., 1995, 127). بر اساس نوع برخورد با مسئله نگرش‌های مختلفی در دنیا مطرح شده است که مهمترین آنها در جدول ۴ نشان داده شده است، با توجه به این جدول می‌توان دریافت که در برخورد با این قضیه طیف وسیعی از انواع رویکرد‌ها، از برخوردهای سخت تا فعالیت‌های نامحسوس و نرم افزاری را شامل می‌شود.

جدول ۴- عناصر کلیدی نگرش طراحی فضاهای شهری فضاهای امن تر در مراکز شهری
 ماخذ: Oc et al. , 2000,193

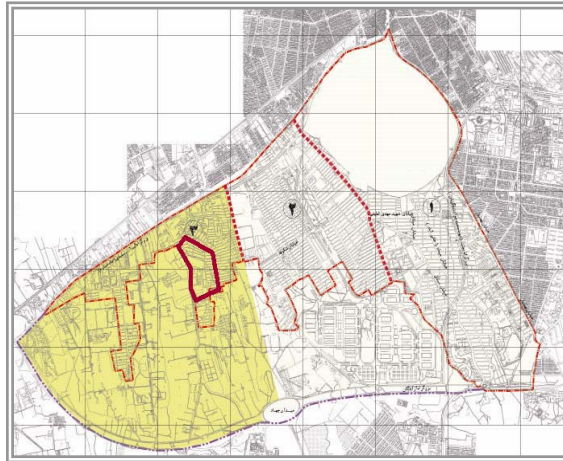
نوع نگرش	مشخصات عمومی	ابزار تقلیل امکان ایجاد جرم
قلعه ای (دفاعی)	دیوار، عوامل مسدود کننده، دروازه ها، جداسازی فیزیکی، خصوصی کردن محدوده ها، ممنوعیت ورود	سخت گیری روی مواضع هدف، کنترل ورودی ها، سیستم بصری کنترل ورودی و خروجی ها، مراقبین عادی
پلیسی (تنبیهی)	کنترل فضاهای عمومی، خصوصی کردن محدوده ها، حضور گسترده پلیس در صحنه، وجود مامورین امنیتی، تلویزیون مدار بسته، مراقبین مخفی، تخریب آزادی های شهری، ممنوعیت ورود، حکومت پلیسی	سیستم بصری کنترل ورودی و خروجی ها، مراقبین عادی، مراقبین استخدام شده
قانونمند (تشخیصی)	مدیریت فضاهای عمومی، قوانین و مقررات گسترده، قوانین دوره ای، مقررات فضایی، دوربین مدار بسته، حضور کم پلیس، تمامی مسؤلین و مراقبین سفیران کنترل نظم هستند	تسهیل کننده های کنترل، مراقبین عادی، مراقبین استخدام شده، قوانین
فعال (تجویزی)	حضور مردم، مردم محرک هستند، فعالیت های زیاد، خوشامد گویی فضاها، قابلیت دسترسی، دربرگرفتن مردم، فعالیت های اقتصادی ۲۴ ساعته	مراقبین استخدام شده، مراقبت های طبیعی، منحرف کردن مجرمین از ایجاد جرم

امروزه، طراحی شهری دیگر فقط طراحی شهر نیست، بلکه بکارگیری مسائل اجتماعی - فرهنگی فضاهای عمومی شهری در شیوه طراحی می باشد بنابراین موضوع علم منظر و محوطه سازی مراکز شهری مطرح شده است. مرکز شهری جایی است که دیگر قاعدتاً محدودیتی برای ورود استفاده کنندگان وجود ندارد. در دیگر فضاهای عمومی هر کدام ضوابطی برای ورود وجود دارد. در حالی که در مراکز شهری بدون اینکه سن، جنس، نژاد و طبقه محدودیتی ایجاد کند، کلیه مردم حق استفاده از فضا را داشته، بر روی یکدیگر اثر می گذارند و از یکدیگر اثر می گیرند، مکانی که برای برخوردهای اجتماعی، بنابراین چنانچه این فضاها نا امن گردند و یا اینکه تصور نا امنی آنها برود، کسانی که از امکانات بیشتری برخوردارند، روبه سوی دیگر مشغولیات خود برده و این فضاها را ترک می کنند و محیط برای آنان که مانده اند و امکان دیگری نداشته اند، آلوده تر می گردد. فضاهای عمومی و باز باید محل تجمع مردم و ایجاد فرهنگ عمومی گردند، بنابراین باید عاری از جنایت و ترس باشند. در تویو پلیس تحت عنوان "نهضت شهر بدون جرم" طراحی ساختمان های پیشنهادی را به منظور کاهش زاویه های جرم خیزی با آنها مورد بررسی قرار می دهد و محله ها همراه با الگوی "خیابان های با الگوی ممانعت از جرم" با استفاده از برقراری فعالیت های مثبت در محلات، تلفن های عمومی، زنگ های خطر، روشنایی و استفاده از علائم به گونه ای طراحی شده اند که در بسیاری از تحقیقات و دستورالعمل های اجرایی سال ۱۹۸۳ چهل و چهار درصد کاهش جرم را نشان داده اند (گومز بواندیا، ۱۳۷۹، ۳۰۹). هشدار به شهروندان در باره اماکن خطرناک و قربانیان احتمالی از طریق رسانه های عمومی تشویق شده است. این هشدار هم به منظور رفع تکلیف از مسئولین تلقی می شود (گومز بواندیا، ۱۳۷۹، ۲۸۰).

نعمت آباد (به عنوان یک نمونه موردی)

محله نعمت آباد در ناحیه ۳ شهرداری منطقه ۱۹ واقع می باشد و به علت موقعیت خاص مکانی که در منتهی الیه محدوده شهری تهران است دارای شرایط ویژه ای از نظر پراکنش زمین های رها شده و باغات می باشد. این محله از شمال توسط بزرگراه آیت الله سعیدی از شرق توسط خیابان نور و از غرب به وسیله خیابان سهیل محدود شده است. این منطقه تا پیش از سال ۱۳۴۳ و

وقوع اصلاحات ارضی، منطقه‌ای روستایی است که به استناد مدارک و بقایای تعدادی قلعه‌های روستایی پراکنده نظیر قلعه اسفندیاری و قلعه عبدال هویتی متمایز دارد و از طریق راه عبوری جاده ساوه و سایر راه‌های روستایی به تهران و ری ارتباط داشته است. نکته قابل توجه در نحوه توسعه بافت مسکونی نعمت آباد در دوران‌های مختلف انطباق قطعه‌بندی‌ها و تقسیمات اراضی با تقسیمات زمین‌های کشاورزی است، به طوری که کوچکترین مسیرهای موجود بین زمین‌های کشاورزی در سال‌های گذشته در حال حاضر نیز به صورت کوچه‌هایی باریک و پر پیچ و خم قابل مشاهده است.

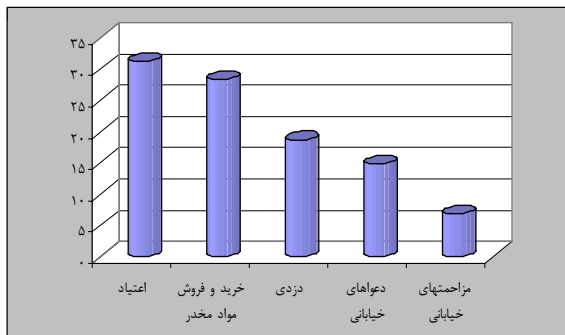

شکل ۱- موقعیت محله نعمت آباد
ماخذ: نگارندگان

همین شرایط در کنار وضعیت سکونت که اکثراً مهاجر نشین است موجب شده است که این محله با معضلات اجتماعی و جرائم شهری علی‌الخصوص اعتیاد حاد که گهگاه حتی به مرگ عده‌ای نیز می‌انجامد روبرو می‌باشد. ساکنان محلات فرسوده که عمدتاً مهاجرین با هویت روستایی - شهری هستند، اگرچه اصالتاً با اعتقادات مذهبی بالا می‌باشند، لیکن محیط زندگی آنها مستعد جرم است. مضافاً به این که ساکنان نسل دوم که خواست‌هایشان متمایز با نسل اول است می‌تواند به پتانسیل جرم‌خیزی محله بیفزاید. لذا از آنجایی که جهت‌دهی درستی به انگیزه این نسل داده نمی‌شود این گونه از مناطق در معرض انواع تهدیدهای اجتماعی قرار دارند و محیط محله را به سوی ناپایداری سوق می‌دهند. با این پیش فرض به بررسی این موضوع از دید ساکنین در محله پرداخت شده است. نتایج حاصل از نظر سنجی ۴۹۰ خانوار در محله نعمت آباد همان طور که در جدول ۵ و شکل ۲ آمده است اولویت جرایم موجود در محدوده را نشان می‌دهد.

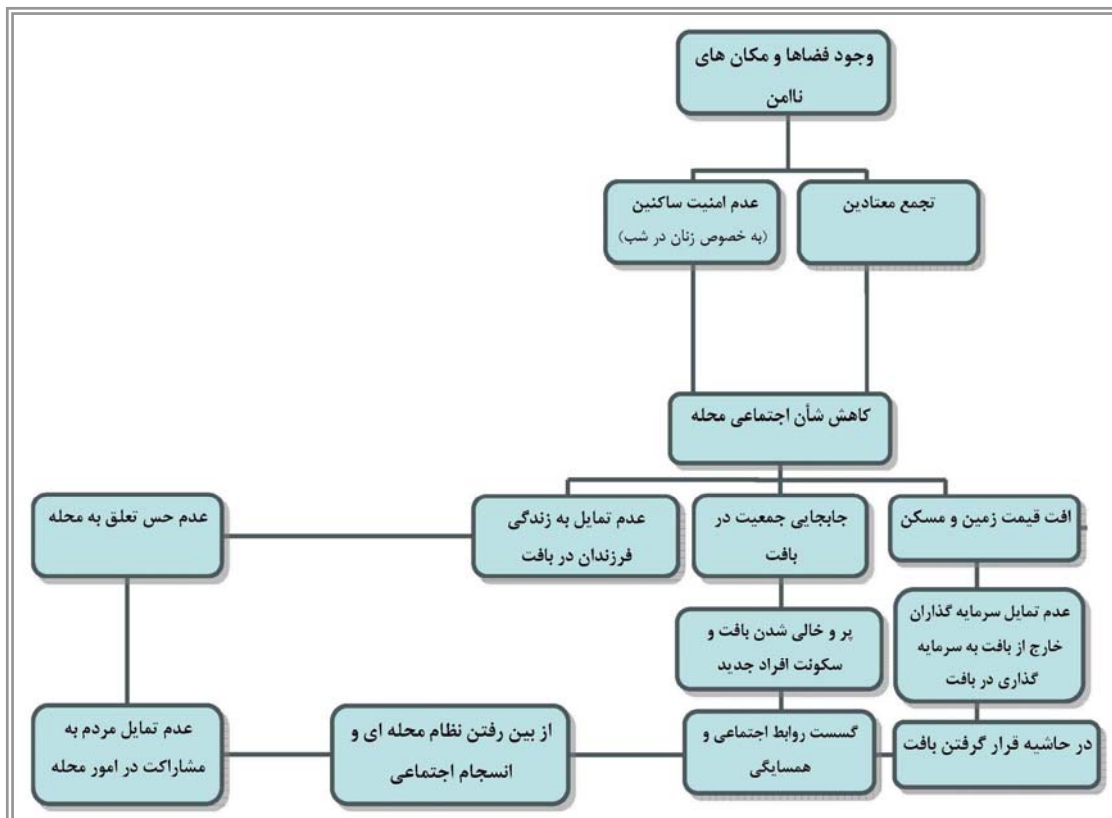
جدول ۵ - اولویت جرائم موجود در محدوده
ماخذ: نگارندگان

نوع جرائم	امتیاز
اعتیاد(استفاده از مواد مخدر در ملاء عام)	۳۱/۲
خرید و فروش مواد مخدر	۲۸/۴
دزدی	۱۸/۷
دعواهای خیابانی	۱۴/۸
مزاحمت‌های خیابانی	۶/۹

شکل ۲- اولویت جرائم موجود در محدوده
ماخذ: نگارندگان

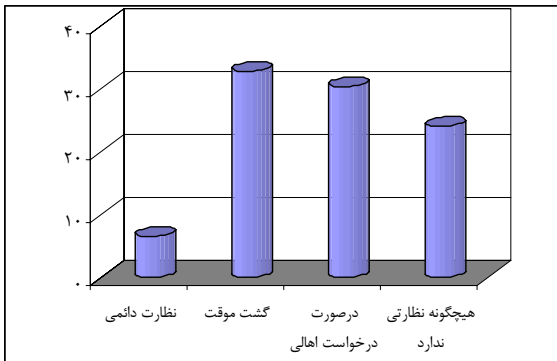
همان‌طور که در جدول ۵ مشاهده می‌شود عمده‌ترین مشکل اجتماعی محله اعتیاد (استفاده از مواد مخدر در ملاً عام) و خرید و فروش مواد مخدر است، دزدی، دعوای خیابانی و مزاحمت‌های خیابانی به ترتیب در رده‌های سوم تا پنجم جای گرفته‌اند. این عوامل در کنار نظارت پایین نیروی انتظامی و ساکنین موجب شده است که امنیت محیطی در این محله به عنوان یک محله شهری به شدت پایین بوده و ناهنجاری‌های اجتماعی، فرهنگی را در این محله رقم زند. شکل ۳ روابط علی و معلولی مشکلات و معضلات حاصل از عدم امنیت محیطی را نشان می‌دهد.

شکل ۳ - روابط علی و معلولی مشکلات و معضلات حاصل از عدم امنیت محیطی در محله
 ماخذ : نگارندگان

وجود عوامل کنترل کننده و چشم قانون اگر چه راه‌حلی پایدار نیست اما وجود آنها بصورت مقطعی ضروری است. از این رو میزان حضور نیروی انتظامی از دیدگاه ساکنین سنجش گردیده که نتایج آن در جدول ۶ و شکل ۴ آورده شده است.

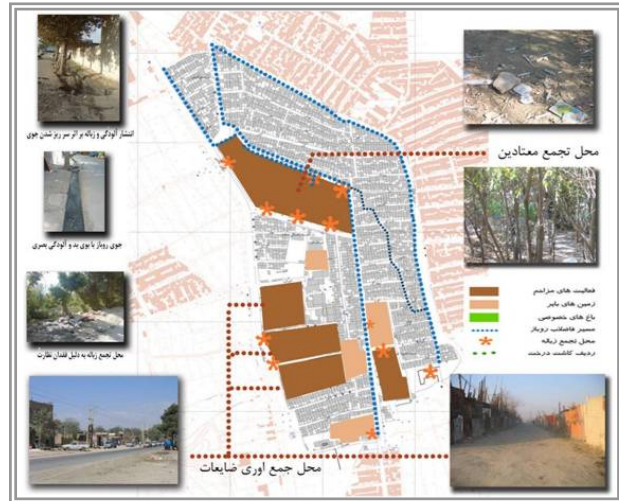
جدول ۶ - میزان حضور نیروی انتظامی از دیدگاه ساکنین
 ماخذ : نگارندگان

درصد	فراوانی	
۶,۵	۳۲	نظارت دائمی
۳۲,۹	۱۶۱	گشت موقت
۳۰,۴	۱۴۹	در صورت درخواست اهالی
۲۴,۱	۱۱۸	هیچگونه نظارتی ندارد
۹۳,۹	۴۶۰	کل
۶,۱	۳۰	بی پاسخ
۱۰۰	۴۹۰	جمع کل

شکل ۴ - میزان حضور نیروی انتظامی از دیدگاه ساکنین
 ماخذ : نگارندگان

همانطور که از جدول و شکل فوق بر می آید، عمده نظارت نیروی انتظامی در محل بصورت گشت موقت و یا در صورت درخواست اهالی می‌باشد و نظارت مستمر وجود ندارد. در کنار این عوامل، کاربری‌های مزاحم همچون کارگاه‌های جمع‌آوری ضایعات در این محله و همچنین فاضلاب رها شده شهری و نیز ازدحام زباله در نقاطی از محله نیز مزید بر علت بوده و بر وضعیت ناهنجار محله افزوده است که بصورت تفصیلی در شکل ۵ نشان داده شده است.

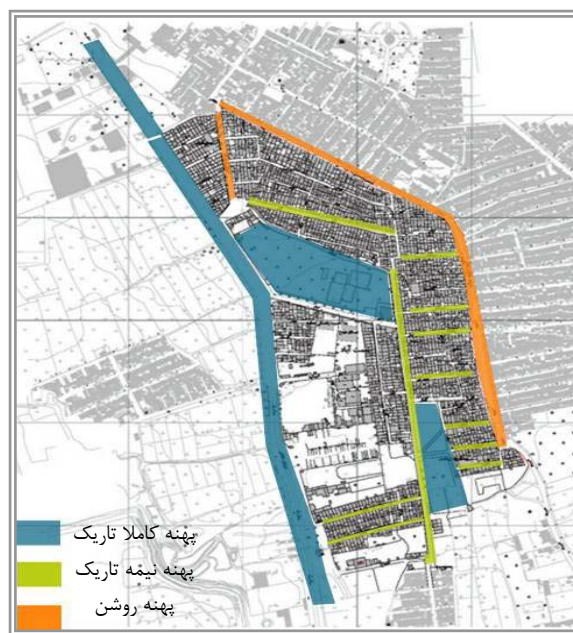
شکل ۵ - عوامل کالبدی مؤثر بر وضعیت ناهنجار در محله
ماخذ: نگارندگان

در مطالعات صورت گرفته بر روی محله نعمت آباد چندین پهنه که دارای معضل امنیت و مسائل اجتماعی بودند مورد شناسایی قرار گرفت که این پهنه‌ها شامل زمین‌های خالی، باغات و کارگاه‌های جمع‌آوری ضایعات بودند. که به طور عام عوامل مؤثر بر بروز مشکلات اجتماعی در این مکان‌ها را می‌توان بصورت ذیل ذکر کرد:

- ۱- عدم نظارت کافی اهالی و نیروی انتظامی بر این مکان‌ها؛
- ۲- عدم محصوریت مؤثر این فضاها که زمینه برای استفاده این فضاها برای گروه‌های مسئله دار اجتماعی فراهم آورده است؛
- ۳- وجود نقاط کور در این فضاها، محلی مطمئن را برای این اشخاص بوجود آورده است؛
- ۴- نبود متولی مشخص برای این زمین‌ها به علت کثرت مالکیت زمین‌های رها شده؛
- ۵- عدم روشنایی کافی در شب باعث بوجود آمدن محیطی نا امن برای اهالی گشته است؛
- ۶- نبودن پهنه مؤثر مسکونی در اطراف این زمین‌ها نظارت اجتماعی و نیز مسئولیت پذیری ساکنین در قبال اعمال انجام شده در این محل را کاهش داده است.

در کنار پهنه‌های نا امن که اکثراً با معضل اعتیاد مواجه هستند نقاط دیگری نیز شناسایی شد که با دیگر موارد بزه‌های اجتماعی بخصوص دعوای خیابانی مواجه هستند این نقاط نه در مکان‌های خلوت که اکثراً در نقاط شلوغ محله مانند جلوی مدارس و میدانگاه‌ها و در مرز زمین‌های خالی، باغات و کارگاه‌ها با پهنه مسکونی واقع شده‌اند پراکنش این نقاط را می‌توان در تصویر فوق مشاهده کرد. لیکن آنچه از مطالعات میدانی بدست آمد نشانگر این نکته بود که مهمترین عامل ایجاد فضای مطلوب برای وقوع بزه در این محله وجود مکان‌هایی است که نمی‌توان بصورت دقیق بر آن نظارت کرد و از میدان دید ساکنین دور می‌باشد. همچنین نقاطی که در شب به شدت تاریک بوده و مکان‌هایی دور از دید را بوجود می‌آورد و موید این فرضیه که " تاریکی جرم می‌فریند " می‌باشد. همچنین توجه به شرایطی که موجب داشتن دید مناسب از درون ساختمان‌ها با

نورپردازی‌های بهتر می‌شود، به شکل مؤثری می‌تواند مراقبت‌های طبیعی معابر، خیابان‌ها و حریم اطراف منازل و ساختمان‌ها را افزایش داده، میزان جرم را کاهش دهد. بدون تردید، روشنایی، عامل اساسی در مناسب سازی محیط و همچنین تأمین رفاه و امنیت در محیط‌های انسان ساخت و زیبایی منظره آن در شب و روز است. بنابراین ضوابط و معیارهای فوق باید در طراحی صحیح تجهیزات روشنایی شهر در نظر گرفته شوند. متفاوت بودن میزان روشنایی بر حسب مکان، در طراحی روشنایی شهر اهمیت دارد. اساساً موضوع روشنایی شهر و فضاهای شهری می‌بایست به صورت جامع طراحی شده و همه پارامترهای مؤثر و کارکردی روشنایی شامل امنیت اجتماعی، ایمنی عبور و مرور و نیز زیبایی و منظرسازی شبانه ملحوظ نظر قرار گیرد. شکل ۵ وضعیت روشنایی در محدوده مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

شکل ۶- روشنایی در محدوده مورد مطالعه ماخذ: نگارندگان

نتیجه‌گیری

یافته‌های مطالعاتی براساس روش مشاهده و تحلیل میدانی حاکی از آن است که در همه فضاهای شهری، وضعیت شاخص‌های بصری به گونه‌ای نامناسب ارزیابی می‌شوند به نحوی که در این فضاها:

۱. امکان اینکه ناظر اطلاعات کامل از محیط برداشت کند، به نحو مطلوب وجود ندارد؛
۲. آلودگی دیداری در اشکال کالبدی و نماهای شهری در اغلب نقاط وجود دارد؛
۳. کاربرد رنگ در اغلب فضاهای مورد مطالعه بسیار نامناسب و ناهماهنگ می‌باشد؛
۴. کاربرد نور نیز در فضاها و مسیرهای منتهی به آن نسبتاً نامطلوب است.

بنابراین در محدوده‌های مشخص شده، همزمانی و هم مکانی آلودگی‌های رفتاری با آلودگی‌های بصری حاکی از عدم امنیت در این فضاها می‌باشد. از همین رو می‌توان انتظار داشت با انجام اقدامات مناسب‌سازی و بهسازی‌های محیطی تا حدی (البته نه بصورت کاملاً خطی و مستقیم) هم از میزان آلودگی‌های رفتاری این فضاها کاست و هم فضاها، مبلمان و تجهیزات و ساختمان‌ها شهری را برای استفاده کلیه شهروندان از جمله گروه‌های آسیب پذیرتر به نحو جامع‌تری مناسب‌سازی نمود. اقداماتی که در زمینه پیشگیری از جرم با طراحی محیط در محدوده نعمت آباد پیشنهاد می‌شود شامل موارد زیر می‌باشد:

- **تقویت قلمروهای طبیعی:** تقویت مالکیت به معنای ایجاد و یا گسترش محدوده‌های موثر سایت می‌باشد به طوری که در شهروندان حس مالکیتی پدید آید که باعث جلوگیری از ورود افراد مجرم به محوطه سایت شود. این کار را می‌توان با استفاده از

عناصری مانند: نورپردازی، مسبوسازی، علامت گذاری انجام داد در نتیجه فضا در فواصل زمانی منظم توسط گروهی از افراد اشغال می‌شود. در ادامه اهم کارهایی را که می‌توان در زمینه کاهش جرم با طراحی محیط انجام داد بصورت خلاصه ذکر می‌شود:

- بکارگیری استراتژی‌های بازدارنده به وسیله ارگان‌های مربوطه و استفاده از نیروی پلیس؛
- استفاده از نیروهای مردمی در خیابان‌ها؛
- استفاده از محوطه‌سازی، حفاظ و نرده در طراحی شهر؛
- استفاده از تابلوها، علائم و نشانه‌های بصری؛
- به کارگیری مداوم فضای شهری بوسیله کاربران و زمینه‌سازی جهت استقرار فعالیت در پیاده‌روها؛
- افزایش نظارت‌های طبیعی در محله و تداوم فرم حرکت مثلاً پیاده/ سواره / دو چرخه.
- **کنترل دسترسی:** کنترل دسترسی فرآیندی است که به منظور توقیف، تشخیص و یا بازرسی افرادی که معیارهای لازم برای دسترسی مجاز ندارند، انجام می‌گیرد. کنترل دسترسی به معنای کاهش فرصت برای ارتکاب جرم از طریق استراتژی‌هایی مانند: کنترل سازماندهی شده (نگهبانی)، کنترل مکانیکی (قفل‌ها)، کنترل طبیعی (تعریف فضای مناسب) و کنترل فیزیکی (حصارها و دیوارها) می‌باشد. در ادامه اهم کارهایی را که می‌توان در زمینه کاهش جرم با طراحی محیط انجام داد بصورت خلاصه ذکر می‌شود:

- اصلاح روشنایی معبر
- گذاشتن تلفن‌های اضطراری حتی بصورت مجانی
- محل استقرار ایستگاه‌های اتوبوس نزدیک ورودی‌ها باشد و نه در جاهای خلوت
- به کارگیری علائم صحیح
- علائم مشخص راهنمایی برای استفاده کنندگان به جاهایی که در پارک باید بروند.
- **نظارت طبیعی:** نظارت طبیعی به معنای توانمندسازی محیط شهری از طریق در معرض دید قرار گرفتن و امکان نظارت ساکنان و شهروندان و یا ارگان‌های امنیتی در مناطق شهری می‌باشد. این امر به ویژه در طراحی فضای سبز مناطق شهری می‌بایست مورد توجه قرار گیرد.
- **استفاده مرکب از فضاها و حمایت از فعالیت‌های اجتماعی:** در مرحله طراحی با توجه به نقاط نا امن محلی، پیشنهاد می‌شود تا این مکان‌ها به نقاط امن با ضریب نفوذ پذیری بالای اجتماعی تبدیل شود از جمله این مکان‌ها می‌توان به فضای بایر موجود در مرکز محله اشاره کرد که با افزایش نفوذ پذیری عمومی و اجتماعی آن به عنوان یک پارک و فرهنگسرا می‌تواند از وقوع جرم در این محل جلوگیری نماید. در ادامه اهم کارهایی را که می‌توان در زمینه کاهش جرم با طراحی محیط انجام داد بصورت خلاصه ذکر می‌شود:

- فعالیت‌های اوقات فراغت بعد از ساعات کار در مکان‌هایی که بی استفاده مانده‌اند انجام شود.
- روشن کردن فضای داخل مغازه‌ها.
- خودداری از ایجاد مجموعه‌های بزرگ مسکونی بدون در نظر گرفتن اقدامات امنیتی کامل.
- تداخل پارک با فضاهای تجاری خصوصی.
- برون‌گرا شدن فضاهای تجاری یا بخشی از آن در جهت کمک به زنده کردن فضای خیابان.
- تجاری - مسکونی مختلط (خانه‌های مغازه) امنیت بهتری ایجاد می‌کند.

- تلفیق کاربری‌های عمومی - خصوصی / شهری - تجاری.
- **تعمیر و نگهداری:** با تعمیر و نگهداری مناسب از مبلمان شهری، تابلوها و علائم شهری می‌توان علاوه بر بهینه‌سازی هزینه‌های شهری، از بالا رفتن پتانسیل مناطق در جرم خیزی کاست.

پی نوشت‌ها

1- CPTED: Crime Prevention Through Environmental Design

فهرست مراجع

- ۱- امین زاده، بهناز و دخی افشار، (۱۳۸۱). «طراحی و الگوهای رفتاری، پیشنهادی برای بهسازی پارکهای شهری»، مجله محیط شناسی.
 - ۲- پاکزاد، جهان‌شاه، (۱۳۸۵). «مبانی نظری و فرایند طراحی شهری»، وزارت مسکن و شهرسازی دبیرخانه شورایی عالی و شهرسازی و معماری ایران، معاونت شهرسازی و معماری. انتشارات شهیدی.
 - ۳- پودراتچی، مصطفی، (۱۳۷۳). «فضاهای بدون دفاع شهری»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران.
 - ۴- پیر موره، ماری آلن، لیز سابری، (۱۳۷۳). «فضاهای شهری (طراحی، اجرا، مدیریت)»، مترجمان: حسین رضایی، میرمعزالدین مجابی، محسن رسولی، اداره کل روابط عمومی و بی ناملل شهرداری تهران.
 - ۵- کارگر، بهمن، (۱۳۸۳). «امنیت شهری: (ارزیابی کارایی خدمات انتظامی و امنیتی در نظام مدیریت شهری)». سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
 - ۶- گومز بواندیا، هرناندو، (۱۳۷۹). «جرائم شهری، گرایشها و روشهای مقابله با آنها»، ترجمه فاطمه گیوه‌چیان. دفتر پژوهشهای فرهنگی.
 - ۷- مدنی پور، علی، (۱۳۸۴). «طراحی فضای شهری، نگرشی بر فرآیند اجتماعی و مکانی»، شرکت پردازش و برنامه ریزی شهر تهران.
- 8- Arendt, Hannah; (1958). **“the Human Condition”**, Chicago, University of Chicago Press.
 - 9- Carmona, Matthew; (2003). **“Heath, Tim.; Oc, Taner; Tiesdell, Steve. Public Places, Urban Spaces”**, Oxford, Architectural Press.
 - 10- Carr, S.; Francis, Rivlin, L.G.; and Stone, A.M. (1992), **“Public Space”**, Cambridge University Press.
 - 11- Ellin, N. (1997). **“the Architecture of Fear”**, London, Princeton Architectural Press.
 - 12- Habermas, J. (1984). **“the Theory of Communicative Action”**, London, Heinemann.
 - 13- Habermas, J. (1989). **“the Structural Transformation of Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society”**, Cambridge, Polity Press.
 - 14- Jeffery, C. Ray. (1971). **“Crime Prevention through Environmental Design”**. Beverly Hills, CA: Sage Publications.
 - 15- Newman, Oscar. (1972). **Defensible Space: “Crime Prevention through Urban Design”**. New York: Macmillan. (Published by Architectural Press, London, in 1973).
 - 16- Oc, Taner & Tiesdell, Steven (editors), (1997). **“Safer City Centers: Reviving the Public Realm”**, Paul Chapman Publishing, London. HT133.S2.
 - 17- Wekerle, G.R. and C. Whitman. (1995). **“Safe Cities: Guidelines for Planning Design and Management”**. New York: John Wiley.
 - 18- Zukin, S. (1995). **“the Culture of Cities”**, New York, Blackwell Publishers.